

ЖИВОТЪТ И ДЕЛОТО НА ПРОФЕСОР ЗАХАРИ КАРАОГЛАНОВ - ЕДИН ОТ СТРОИТЕЛИТЕ НА ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЯ ФАКУЛТЕТ

По случай 110 години от откриването на Физико-математическия факултет на СУ "Св. Климент Охридски"

Ст.н.с. Димитър Христов,
СУ "Св. Климент Охридски"

"И това дело почва да се засенчва от забравата... Да беше написал няколко сбирки стихове, да беше спортист, борец, артист и прочее, за него щеше да се говори и пише повече... Но той беше химик в България. Той посвети научното си творчество и педагогическите си дарби за преуспяването на химията в България."

Този цитат е взет от статията, публикувана в списанието "Химия и индустрия" през 1943 г. и посветена на основоположника на българската химическа наука - проф. Пенчо Райков. Автор на статията е Захари Караогланов - един от строителите на Физико-математическия факултет, учен, потънал също в забвение.

Днес по случай 110-годишнината от създаването на ФМФ нека с уважение и благодарност се преклним пред делото и живота на един от най-видните представители на българската наука, и на българската химия в частност - проф. Захари Караогланов. След смъртта му, списанието "Химия и индустрия" публикува две книжки, посветени на живота и делото му. Колеги, приятели, близки и ученици са написали сърдечни думи за обаятелния и достолепен човек и учен Захари Караогланов. Тези спомени и особено сърдечния разказ на неговия съгражданин и приятел - писателя Стилиян Чилингиров, ни позволяват и днес да почувстваме атмосферата, в която е израснал младият Караогланов, да видим образа на един човек, носител на възрожденска нравственост и морал.

Захари Караогланов е роден на 24 юни 1878 г. в Шумен в семейството на шуменския занаятчия Величко Караогланов. Детството му минава в Горната махала на Шумен - сегашния център на града. В родния си град той учи в горното трикласно Андрейково училище, а след това във Варненската държавна мъжка гимназия "Княз Фердинанд I", реален отдел, която завършва с отличен успех със зрелостно свидетелство № 16 от 29 юни 1898 г.

В един ден на меката и спокойна есен на същата тази 1898 г. на шуменската железопътна гара се събират петдесетина младежи. Изпращат ги роднини, близки, приятели. С железница стигат до Русе, а след това с параход по Дунава до Никопол, Лом и Видин. От пристанищата те продължават по едни, по двама, с каруци до малки, забравени селца. Това са младите български учители, които отиват да служат на своя народ. Сред тях е и Захари Караогланов. На пристанището в Никопол слизат голяма група шуменци. Към полунощ на вратата на празнуващите бъдещи учители се почуква. Строен господин с постригана по турски брада, облечен в дълъг копринен халат, желае да се присъедини към тях. Песните продължават. После ги разпитва надълго какви са, що са и по какъв повод са се събрали така весели, така жизнерадостни. Обясняват му. Когато се сбогува с тях, посетителят си тръгва с думите: *"С такива учители българският народ наистина може да разчита на щастливо бъдеще."* Разговорът се води на турски език. Едва след няколко дни се разбира, че високият им гост е бил самият Едхем паша, победителят в гръцко-турската война при Лариса през 1897 г.

Захари Караогланов учителства само една година в с. Бряст, Никополско. Спечелените по време на учителствуването пари му позволяват да пристъпи към осъществяването на една голяма мечта - получаване на по-високо образование. На 12 септември 1899 г. Захари Караогланов е вече редовен студент по химия във Физико-математическия факултет на Висшето училище в София. Във факултетната книга е записано: "Родителите му живеят в гр. Шумен и се поминуват със занаят (обущарство). Той се учи на разноски сестрини."

Студентът Караогланов публикува през 1902 г. в сп. "Природа" първата си научно-популярна статия "Радиоактивните тела и техните лъчи". Колко актуална е избраната от него тема показва фактът, че статията излиза само 6 години след откриването на естествената радиоактивност от Анри Бекерел през 1896 г.

Завършва с отличие Физико-математическия факултет и е назначен за учител в знаменитата Софийска класическа гимназия, помещаваща се в сградата на сегашния Фармацевтичен факултет и известна по-късно като Първа мъжка гимназия, в която са преподавали най-видните представители на българския интелектуален елит. Още като студент обаче Караогланов е привлякъл вниманието на своите преподаватели с дарованието и трудолюбието си. Затова, когато далновидният държавник и голям български учен проф. Иван Шишманов като министър на просвещението успява да издейства стипендии за специализация в чужбина за даровити български младежи, завършили Висшето училище в София, един от първите в групата е Захари Караогланов. Преди да отпътува от България, групата се представя на министъра.

Стилиян Чилингиров пише за тази среща: "Картината, която се представи пред очите на министъра, не беше твърде от радостните. Почти всички младежи бяха с изпити лица, изтощени снаги и хилава осанка, на които напразно се силеха да придадат приличен вид късите палта с вече два пъти подгъвани ръкави, изтритите панталони с оръфани крачоли, широките обувки с извадени навън клечки... Като ги видя, Шишманов се усмихна добродушно и поиска да узнае произхода на всекиго от групата. "Така, значи всички сте синове на бедни родители - но като помълча, добави - учи ли ви това на нещо, млади господа?" Никой не му отговори. Може би, защото не се решаваха да признаят една истина, а която вече бяха свикнали и като тъй не им правеше впечатление. Все пак настана едно смущение между групата, всеки от която се облягаше на другаря си да го извади от неудобното положение, в което беше попаднал. Шишманов долови това и за да ги избави от неудобството, додаде: *"Да ви кажа защо. Както златният пясък се намира на дъното на реките, така и дарбите на народа трябва да се дирят в неговите низини. Вие сте най-доброто доказателство за това. Повече няма какво да ви приказвам. Вас вече ви е научил животът да работите, да се надявате и да страдате. А който знае да работи, да се надява на себе си и да страда, той не може да не бъде полезен на родината си човек. Само едно: недейте забравя народа, от който сте произлезли. Хайде сега добър ви път и бляскави успехи за благо на България, която днес е решила да жертвува от оскъдните си средства за вашето повдигане в живота. Занесете във високите народни среди, в които с достойнство ще се вредите, от чистотата на златоносния пясък из дъното, така страхотно покрито с мязмите на подлостта, дребнавостта и нравствената нечистота. Още веднъж на добър ви път. За вас са излишни съветите на един министър, щом като животът по-изразително е начертал своите напътствия и върху дрехите, и върху лицата ви."*

Групата, покъртена до сълзи, напусна кабинета, без дори да си вземе сбогом, без да благодари и за благоволенieto на Шишманова към нея, министерската воля на когото беше израснала за тях до степенята на щастлива и неочаквана съдба."

Дали тази метафора на Иван Шишманов за златоносния пясък не е породила още на срещата идеята у младия химик един ден да проучи намирането и добиването на злато в България и да ни остави една прекрасна студия в българската химическа и етнографска литература? Това не знаем.

По време на двегодишната си специализация в Лайпциг Караогланов е отново сред първите. Георги Каназирски, който по същото време е студент по химия в Лайпцигския университет, не може да намери думи, с които да изрази гордостта си като българин от сънародника си Захари Караогланов.

След завръщането си в България Захари Караогланов е назначен на 17 декември 1907 г. за асистент по химия във Физико-математическия факултет. Така той свързва завинаги

живота си със Софийския университет "Св. Климент Охридски". За по-малко от четири десетилетия този наглед затворен в себе си човек развива една наистина трудно обозрима по своите мащаби и дълбочина научна, преподавателска, научнопопуляризаторска, административна и обществена дейност. В Софийския университет Захари Караогланов е последователно асистент, доцент, извънреден и редовен професор. Най-напред започва да чете лекции по неорганична химия, а след това и по аналитична химия. Той е автор на първия български университетски учебник по неорганична химия и на знаменитото за българските химици Ръководство по аналитична химия. Два пъти е декан на Физико-математическия факултет - през учебната 1921/22 г. и през 1928/29 г., а така също и два пъти ректор на Софийския университет - през учебната 1922/23 и през 1932/33 година.

Захари Караогланов ни е оставил огромно научно и научнопопулярно творчество. Своите научни приноси той публикува в най-реномираните химически научни списания: *Zeitschrift fur Elektrochem.*, *Zeitschrift fur analyt. Chem.*, *Zeitschrift fur allg. anorg. Chem.*, *Zeitschrift fur angew. Chem.* и др. Творчеството на Захари Караогланов е отразено в алманасите на Софийския университет от 1929, 1940 и 1995 година, в библиографията на Софийския университет на Асен Ковачев за периода 1904-1942 г. В том I на българската химическа библиография *Chimica Bulgarica* са включени 86 публикации на Захари Караогланов, т.е. това са публикации, които са станали достояние на световната научна общественост посредством меродавните химически рефератни списания *Chemische Zentralblatt* и *Chemical Abstracts*. Караогланов е публикувал в Годишника на Софийския университет, Физико-математически факултет, общ и книга 2 - Химия 54 научни приноса, които най-често имат и втора версия на немски език. Васил Огнянов е установил, че в списанието "Химия и индустрия" Захари Караогланов е публикувал 58 статии. Колегата Сашо Чорбаджиев намери, че общият брой на статиите на Захари Караогланов в българските списания, без Годишника на университета, е 81. Синът на проф. Захари Караогланов - Милко Караогланов, е пресметнал, че цялото творчество на баща му възлиза на около 8000 печатни страници. Неговото научно творчество е включено и в уникалния в световната биобиблиографска литература справочник на J. C. Roggendorff за математика, астрономия, физика и геофизика, химия, кристалография и приложните научни области. Във връзка със 120-годишнината от рождението на Захари Караогланов Донка Нонова и Люляна Кочева проучиха за първи път неговото научно творчество.

Заслугите на Захари Караогланов към българската наука и образование (средно и висше) не се изчерпват само с неговия личен принос, с това, което той самият е направил. Не по-малко значение има школата, която той създава, и делото на неговите ученици. В продължение на много десетилетия всички учители по химия в България са ученици на Захари Караогланов, почти всички преподаватели по химия в Софийския университет и в другите висши училища в страната са ученици на Захари Караогланов. В гимназиите под влиянието на учениците на З. Караогланов са подготвяни ерудирани учители по химия, които вдъхваха любов на учениците към химията и те стигаха до това, което се нарича призвание. Те избираха за своето бъдеще химията. Почувстваха своето химическо призвание, учениците ставаха студенти по химия във Физико-математическия факултет. А там преподавателите по химия са обаятелни личности с голям научен авторитет, също ученици на проф. Караогланов. Тези преподаватели не демонстрираха превъзходство и недостижимост, а спечелваха младите хора и за наука, и за професия, следвайки примера на своя учител. Сред тези преподаватели Захари Караогланов е *primus inter pare* (първ между равни).

Проф. Захари Караогланов е един от основателите и многогодишен ръководител на Съюза на българските химици.

Той умира на 21 юни 1943 г., три дни преди да навърши 64-годишна възраст. Днес, 57 години след смъртта му, Захари Караогланов не е само история! В нашето прагматично време, когато духовността се възражда, от само себе си се натрапва въпросът: има ли полза

от това да се познава животът и творчеството на Захари Караогланов и нему равните? Историците отдавна твърдят, че историята не била "инертно съзерцание", а "теоретично дело". Следователно е в сила сентенцията на Лайбниц за науката: "*quo magis speculativa, magis practica*" (колкото по-теоретично, толкова по-практично). Въз основа на това на поставения въпрос можем да отговорим с пълна убеденост: **Да, има огромна и всестранна полза от познаването на живота и творчеството на Захари Караогланов.** Защото той е вторият по време български химик, след Пенчо Райков, който има големи заслуги за създаване на високия български стандарт, на еталона, с който всички български химици трябва да сравняват собствените си научни постижения.

При опит за преценка на делото на Захари Караогланов е задължително спазването на античния принцип *similia similibus* (еднаквото с еднакво). Захари Караогланов е един от най-видните представители на българската наука. Той е учен от първа величина. Но човекът с възрожденски морал и нравственост, човекът, известен със своята честност, безкомпромисност и толерантност, големият учен и човек Захари Караогланов може да бъде сравняван не само с големи учени, но и с големи личности в нашата история. Захари Караогланов изразява най-точно схващанията си за скромността, парадността и действителните заслуги на хората по следния начин:

"Винаги е имало и ще има в България хора, които са изпъквали със своите способности, които са дали голяма дан за преуспяване на род и родина, но които не са били достатъчно оценени от съвременниците си, защото са били прекалено скромни и не са правили шум около личността си. За такива хора не е бивало удоволствие да виждат портретите си във вестници и списания, не са си уреждали юбилеи и прочие; техният живот е преминал тихо и скромно. Но проследи ли човек по-внимателно тяхното дело, то той открива в тях актив, който ги поставя много по-високо от мнозина други, които благодарение на шума, вдигнат около тях, са си създали прозвицето на хора с големи заслуги..." Не е ли това моралният кодекс на големия човек Захари Караогланов!

Печален факт е, че вече 57 години след смъртта си проф. Захари Караогланов е обречен на това, което за живите се нарича дискриминация, а за покойниците - забравя. Той винаги е казвал, че има нещо по-трайно от писмените послания върху мрамор, нещо по-дълговечно: човешката благодарност и памет! Много са хората днес в България, които започват да обръщат поглед в миналото и да възстановяват спомените за големите български учени, за тези, които *ante nos in mundo fuere* (преди нас са били на този свят), съгласно красивия стих на безсмъртната студентска песен *Gaudeamus igitur*. Ние ценим днес голямата стойност на делото на проф. Захари Караогланов, който още през 1923 г пише:

"Нека не се забравя, че парите, дадени за Университета, са пари, дадени с голяма лихва, защото Университетът е сеяч не само на духовна култура, но и на приложни знания."

Големият учен проф. Захари Караогланов е оставил нравствен капитал и е създал школа, която продължава да носи голяма лихва! Колко много прилягат на нашето преклонение пред делото на Захари Караогланов крилатите стихове от кантатата на Св. Климент, химн на Софийския университет, на когото той посвети своя живот:

*На неразделний роден край
звездата и възхода!
Простор и висоти,
О, Клименте Свети!*

Поклон пред живота и непреходното дело и светлата памет на нашия учител по химия и нравственост Захари Караогланов!